

УДК 631.145:338.1

ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ В УМОВАХ ВЕРТИКАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В АПК

С.С. Стоянова-Коваль, здобувач*

Одеський державний аграрний університет

Ключові слова: трансакційні витрати, вертикальна інтеграція, АПК, конкурентоздатність, інноваційні процеси, технологічний уклад, продовольча безпека, економічне зростання.

Анотація. Розглядається сутність виникнення та механізм динаміки трансакційних витрат в АПК в умовах вертикальної інтеграції бізнесу. Наведено умови здійснення інноваційних процесів в вертикально-інтегрованих компаніях та форми створення стратегічної конкурентної переваги внаслідок вертикальної інтеграції в АПК.

Зроблено висновок про можливість формування напрямків переходу на новий технологічний уклад за умов наявності високого рівня вертикальної інтеграції в АПК як комплексу, що формує умови продовольчої безпеки та економічного зростання країни.

Вступ. Останні 10-15 років у вітчизняному АПК почалися інтеграційні процеси під час котрих несільськогосподарські компанії почали інвестувати в галузь сільського господарства та займатися виробництвом сільськогосподарської продукції та її переробкою.

Теоретичні дослідження інтеграційних явищ, чітке відокремлення значення та змісту вертикальної інтеграції, вертикальної координації, їхній зв'язок з алгоритмом створення ті динаміки трансакційних витрат на підставі вивчення фаху вчених та фахівців країн ринкової економіки, можливості впровадження та адаптації цього фаху за умов специфіки вітчизняного АПК обумовили актуальність теми дослідження, що наведено у цій статті.

Аналіз останніх досліджень. Питання створення виникнення умов вертикальної інтеграції, її форми, створення та функціонування вертикально-інтегрованих комплексів та холдингів досліджувалось в працях таких: науковців: Дерик М., Карделл С., Коуз Р., Портер М., Хей Д., Аптекарь С.С., Буряк П.Ю., Вилько Д.М., Ільїна З.М., Зуденко В.В., Коломієць І.Ф., Остапчук М.В., Сахно Т.В., Якуніна М.В. та інші.

Метою даної статті є теоретичне обґрунтування формування механізму виникнення і динаміки трансакційних витрат за умов створення та функціонування вертикально-інтегрованих компаній та їх вплив на перспективи інноваційного процесу в АПК України.

Результати досліджень. На кожному етапі свого розвитку суспільний розподіл праці під впливом науково-технічного прогресу, з одного боку, дробиться на окремі спеціалізовані виробництва, з іншого боку, стає все більш багатофункціональним, оскільки спеціалізовані виробництва, що відокремилися, залишаються взаємозв'язаними між собою по технологічних, економічних, соціальних і інших напрямам. Ця закономірність характерна і для сільськогосподарського виробництва, з якого поступово виділяється ряд раніше чисто аграрних функцій, таких як переробка сільськогосподарської сировини, виробниче обслуговування, сфера обслуговування продукту. Кожна з цих функцій закріплюється за відносно самостійним виробництвом, що приводить до формування нових галузей в аграрному секторі, що виконують функції виробничого обслуговування самого сільського господарства.

Вертикальна інтеграція включає сукупність підприємств сільського господарства і переробної промисловості, організацій по зберіганню і реалізації кінцевої продукції. В рамках вертикальної інтеграції діють відносно самостійні блоки (об'єднання). Наприклад, у виноградо-виноробницькому підкомплексі взаємодіють підприємства по виробництву технічних сортів винограду і заводи первинного виноробства. Процеси інтеграції поширені в галузях агропромислового комплексу, де кінцева продукція одного підприємства виступає як сировина для іншого.

Найбільш стійкі виробничо-економічні зв'язки мають інтегровані системи типу вінзагод первинного виноробства - завод вторинного виноробства у складі виноградо-

---

* Науковий керівник – Г.Г. Кірейцев, доктор економічних наук, професор

виноробницького підкомплексу.

Ефективні інтегровані системи діють і у складі науково-виробничих об'єднань, в яких, разом з науково-дослідними підрозділами, діють і сільськогосподарські підприємства.

Сучасна практика показує, що розвиток горизонтальної інтеграції є важливим перехідним ступенем багатогалузевої структури в спеціалізоване виробництво.

В ході реформування агропромислового виробництва розвиваються і процеси внутрішньогосподарчої інтеграції, змістом яких є міжгалузева кооперація і комбінування в рамках окремих підприємств з повним технологічним циклом – виробництво сільськогосподарської сировини, його промислова переробка і отримання кінцевих видів продукції.

В даний час, в Україні для розвитку вертикальної інтеграції створені сприятливі правові передумови. У положенні про виробничі об'єднання в сільському господарстві спеціально передбачено, що в діяльності об'єднань на договірній основі можуть брати участь підприємства і організації, що здійснюють переробку сільськогосподарської продукції, виробничо-технічне обслуговування підприємств, виконують для об'єднання інші спеціалізовані види робіт і послуг. При цьому за вказаними підприємствами і організаціями зберігаються відомча приналежність і впідпорядкованість.

Дослідження розвитку інтеграційних процесів у виноградо-виноробницькому підкомплексі АПК України свідчить, що процес цей протікає не водночас і почався в регіоні з організації винсовхозів - заводів, які не тільки проводили технічні сорти винограду, але і займалися первинною його переробкою. Високий рівень спеціалізації виноградарства, організаційно-технологічне злиття процесу виноградарства і його промислової переробки зумовили зростання ефективності виробництва. Рівень рентабельності виробництва може майже в 2 рази перевищувати аналогічний показник виноградарських господарств, що здають свою продукцію на переробку стороннім організаціям.

Таким чином, інтеграційні процеси в АПК слід відрізнити по формах: вертикальної та горизонтальної інтеграції. Об'єднання декількох виробників, що діють на одному рівні продуктової вертикалі, відноситься до горизонтальної інтеграції, а вертикальна інтеграція має місце в тому випадку, якщо відбувається об'єднання виробників, що діють на подальших стадіях продуктової вертикалі [1].

Вертикальна інтеграція означає об'єднання подальших стадій виробництва під єдиною власністю. «У вузькому сенсі слова вертикальна інтеграція це володіння» [2]. Інша точка зору свідчить, що компанії вертикально інтегровані тому що вони «комбінують під єдиною власністю декілька стадій виробничо-збутового процесу» Слід відрізнити поняття вертикальної координації та вертикальної інтеграції: те, що регулюється контрактами різного ступеня є вертикальна координація, а то, що об'єднується під єдиною власністю – є вертикальна інтеграція [3].

Процеси вертикальної інтеграції в АПК України мають практично ж такі самі характеристики як і в країнах розвинутої економіки, де вони мали місце в 50-80 роки минулого сторіччя. Тут треба відзначити закономірність, що інтеграційний процес доводився на той період, коли мали місце аграрні кризи. Саме така картина була й в Україні. Розглянемо, що було мотивом вертикальної інтеграції:

- забезпечення стабільних поставок сировини на переробку підприємств, що переробляють сировину або для компаній, що виростили з переробки;
- контроль над використанням інвестицій – для постачальника ресурсів;
- повернення боргів за отримані кредити і ресурси постачальниками ресурсів.
- проблема збуту продукції своєї спеціалізації, розширення її збуту;
- можливість отримання податкових пільг;
- низькі бар'єри входу на ринок [4].

З іншого боку, вертикальна інтеграція для засновників інтегрованого бізнесу є засобом диверсифікувати «старий» бізнес з метою підвищення рівня його стійкості та зниження витрат користування ринковим механізмом, або трансакційних витрат. Згідно інституціональної теорії Р. Коуза мотиви вертикальної інтеграції можуть бути не у сфері

виробництва, або не тільки в неї, але й а у сфері недосконалості ринку (наприклад, недоліки у постачанні мають такий масштаб, що переробникам краще власноруч виробляти або вирощувати сировину, ніж її покупати. Таким чином виникають стимули щодо створення нової фірми і вертикальна інтеграція припускає заміну ринку створенням фірми на тій підставі, коли це створення мінімізує трансакційні витрати.

Доказом цього є масштабне інвестування у створення нових виробництв у межах вертикально інтегрованої компанії, що свідчить про те, що створити власне виробництво є дешевшим ніж купувати необхідне на вільному ринку який є недосконалим.

Розглянемо чинники вертикальної інтеграції:

- відсутність достатньої інформації про ринки в Україні;
- недоліки системи інформаційного обміну [5].

Високі витрати на отримання необхідної інформації (як наслідок двох попередніх чинників) стимулюють дії щодо зменшення рівня трансакційних витрат й прийняття рішення про створення власного бізнесу. Однією із організаційних форм вищого рівня об'єднання агропромислових підприємств є, наприклад, АТ «Шустов» (Одеса). Фах крупної вертикально інтегрованої компанії в галузі виноградарства та виноробства АТ «Шустов» (Одеса) свідчить, що мотивація інвестування в сільське господарство і організація власного виробництва пов'язана головним чином з високим ступенем недосконалості ринку в умовах транзитивної економіки. Так, ситуативний аналіз, що виконано на прикладі цієї компанії свідчить про те, що головним мотивом для створення агрохолдінгів може бути як класична вертикальна інтеграція, так і диверсифікація бізнесу з метою зниження ризиків користування ринковим механізмом.

Висновки. За сучасних умов в Україні має місце високий рівень недосконалості ринку, високі витрати і ризики здійснення операцій на ринку, мають місце жорсткі адміністративні бар'єри при просуванні продукції на ринок і інші негативні фактори впливу що стимулюють розвиток власного виробництва як менш втратного ніж закупівлі на вільному ринку з метою зниження рівня трансакційних витрат.

Розвиток вертикально інтегрованого бізнесу в АПК сприяє зменшенню рівня збитковості у сільському господарстві взагалі.

Створення вертикально-інтегрованих компаній в АПК має наслідком розширення інвестиційних процесів в АПК, підвищує рівень інвестиційної активності.

Детермінуючим регулятором інтеграційних процесів в АПК є рівень трансакційних витрат, або витрат користування ринковим механізмом.

Література

1. Природа фирмы, к 50-летию выхода в свет работы Р. Коуза «Природа фирмы» / [под редакцией О. Уильямсона. С. Уинтера] / - М., 2001. - 270 с.
2. Хей Д., Дерик М. Вертикальные связи рынков. / Д. Хей, М. Дерик, // Рост посредством вертикальной интеграции, Т. 1, глава 6.1. С. 216–227; СПб., 1999. -321 с.
3. Хей Д., Дерик М. Рост посредством вертикальной интеграции./Д. Хей, М. Дерик, // Теория организации промышленности. Т. 2, глава 10.4. С.101–110, СПб. – 1999, - 175 с.
4. Якунина А. Ценообразование и вертикальная координация продовольственного рынка. / А.Якунина // СПб. Университет экономики и финансов.2006. – 90 с.
5. Рылько Д. Новые сельскохозяйственные операторы: рынок средств производства и вертикальная координация./ Д. Рылько // Проект BASIS, 2002. на www.iet.ru 141

Стоянова-Коваль С.С. **Трансакционные издержки в условиях вертикальной интеграции в АПК**

Аннотация. Рассматривается сущность возникновения и механизм динамики трансакционных расходов в АПК в условиях вертикальной интеграции бизнеса. Приведены условия осуществления инновационных процессов в вертикально интегрированных компаниях и формы создания стратегического конкурентного преимущества в результате вертикальной интеграции в АПК. Сделан вывод о возможности формирования направлений перехода на новый технологический уклад при условиях наличия высокого уровня вертикальной интеграции в АПК как комплексе, который формирует условия продовольственной безопасности и экономического роста страны.

Ключевые слова: трансакционные издержки, вертикальная интеграция, АПК, конкурентоспособность, инновационные процессы, технологический уклад, продовольственная

безопасность, экономический рост.

Stoyanova-Koval S.S. **Transaction cost and vertical integration at agroindustrial subcomplex**

Summary. Essence of origin and mechanism of dynamics of transaction cost is examined in agriculture industrial complex in the conditions of vertical integration of business. The terms of realization of innovative processes in the vertical integrated companies and form of creation of strategic competitive edge are investigated. Vertical integration is forming of directions of passing to the new technological mode on conditions of presence of high level of vertical integration in APK as complex which forms the terms of food safety and economy growing of country.

Key words: transaction cost, vertical integration, agriculture industrial complex, competitiveness, innovative processes, technological mode, food security, economy growing.